MUZEUL BRĂILEI

ISTROS
VIII

BRĂILA, 1997

ECHIPAMENTUL ŞI ARMAMENTUL DEFENSIV AL GETO-DACILOR ÎN PREAJMA RĂZBOAIELOR DACO-ROMANE

de VITALIE BÂRCĂ

La fel ca şi celelalte popoare ale lumii antice, geto-dacii au folosit şi ei echipamentul şi armamentul defensiv. El a fost folosit de timpuriu şi larg utilizat de geto-daci. Rezultatele cercetărilor arheologice, coroborate cu informatiile din sursele narative şi cele de pe Columna lui Traian şi metopele Monumentului Triumfal de la Adamclisi, ne permit să cunoaştem tipurile de arme folosite de geto-daci. Trebuie menţionat faptul că la geto-daci, ca şi la alte popoare, armamentul a evoluat, iar odată cu el şi tehnica de luptă, astfel unele arme dispăreau din dotare, iar altele le luau locul.

Una din armele defensive folosite de geto-daci a fost *scutul*. El a fost folosit de timpuriu de geto-daci, dar dovezile arheologice pe care le posedăm sunt din perioada mai târzie a civilizaţiei geto-dacice. Scutul era larg folosit, fiind o armă defensivă utilizată de pedestraşi şi călăreţi. El era purtat în luptă pe mâna stângă şi era menit să apere corpul de loviturile diferitelor arme ofensive.

Scutul dacic este foarte bine cunoscut din reprezentările de pe Columna lui Traian, astfel că pe majoritatea scenelor Columnei geto-dacii apar înzestrati cu scuturi ovale ca formă, având *umbo* central (Cichorius 1896, scenele XXIV, XXXI, XL-XLI, LXVI, LXX-LXXII, LXXIV, LXXV; II,1900, scenele XCIII-XCIV, CXI-CXII, CXV, CXLIII-CXLIV). Trebuie menţionat faptul că nu există o mare diferenţă între scuturile ovale dacice şi cele folosite de trupele auxiliare romane, ale căror scuturi sunt, de asemenea, ovale (Cichorius 1896, scena LV; II, 1900, scena CI, CIV, CVI, CXV, CXIII).

Scutul folosit de geto-daci a fost confecţionat din lemn, peste care era întinsă piele groasă pentru a întări rezistenţa scutului, dar până la noi s-a păstrat doar partea centrală a scutuluio, care este din fier, numit *umbo*.

Piesele centrale ale scutului dacic se caracterizează prin forma rotundă a părţii bombate, înconjurat de o bordură plată, orizontală (Glodariu, laroslavschi 1979,p.130). Forma cu bombare, mai înaltă, de obicei conică şi cealaltă mai scundă, asemănătoare unei semicalote, ar putea fi un indiciu pentru aplicarea lor la scuturi diferite ca formă şi mărime (Glodariu-laroslavschi 1979, p.30). Exemplarele cu o conicitate pronunţată au tabla mai subţire, iar la celelalte tabla e mai groasă, astfel de *umbo* avem descoperit la Luncani-Piatra Rosie (Glodariu, laroslavschi 1979, p.130). Pe toate scenele Columnei lui Traian scuturile dacilor erau împodobite cu garnituri metalice reprezentând ornamente geometrice şi florale (Glodariu, laroslavschi 1979, p.130). Pentru perioada sec. I a. Chr. - I p.Chr. avem descoperiri de *umbo*-uri de scut în mormintele tumulare ce se datează în sec. I a. Chr. Majoritatea pieselor centrale au fost descoperite, însă, în fortificaţiile geto-dacice, fiind în ultimele nivele de locuire şi datate în sec. I p.Ch. *Umbo*-uri de scut s-au descoperit la Cetăţeni (Rosetti 1969,p.92), pentru care nu există nici un indiciu de datare, Cugir (Crişan 1980, p.81 sq; 1993,p.220, fig./p. 113), în mormântul tumular II datat în

sec. I a. Chr. (fig.4/1). Alte *umbo*-uri de scut au fost descoperite la Lăceni (fig.1 /1) (Moscalu 1977,p.331, fig. 7), într-un mormânt tumular, datat în sec. I a. Chr. şi la Popeşti (Vulpe 1976, p.201 sq, fig. 14/5) în tumulul 4, (fig.1 /3) ce se datează ca cele precedente în sec. I a. Chr. *Umbo*-uri de scut în număr de trei au mai fost descoperite în mormintele tumulare geto-dace de la Zemplin. Ele aparţin unui tip prezent atât în descoperiri specifice grupului Padea-Panaghiurski Kolonii (Nicolaescu-Plopşor 1945-1947,p.17-33; Zira 1971a, p.234-237; 1971b, p.539; Wozniak 1974, p.74-138; 1976,p.388-394; Rustoiu 1994, p.34; Budinsky-Kricka, Lamiova-Schmiedlova 1990, p.282sq; Sîrbu 1994, p.133), cât şi în aşezări dacice din sec. I a.Chr. - I p.Chr.

Astfel de *umbo*-uri de scut avem descoperite în cetăţile geto-dacice de la Grădiştea Muncelului (Glodariu, laroslavschi 1979, p.130), la Luncani-Piatra Roşie (fig.1 /4) (Daicoviciu 1954, p.92, pl. X/2, 3; Glodariu, laroslavschi 1979, p.130, fig. 73/6) şi în fortificaţia de la Tilişca (fig.2/1-2) (Lupu 1989, pl. 25, 3, 4) unde au fost descoperite câte două *umbo*-uri, cele de la Tilişca fiind fragmentare, dar păstrând suficiente detalii, fiind datate în sec. I p. Chr. Un alt exemplar a fost descoperit în cetatea dacică de la Căpâlna (fig.1/2) având aceeaşi datare ca şi cele precedente (Glodariu, Moga 1989, p.105, fig. 83/16).

Analogii a unor astfel de *umbo*-uri avem atât în mediul celtic (Zira 1971 a, p.180, fig.1/19; p.190, fig.8/30; 197, fig.15/24), tracic sud-dunărean (Moscalu 1977, p.335sq), dar şi în Bospor (Sokolskii 1955, p.14-25). Foarte probabil că geto-dacii au preluat acest tip de scut cu *umbo* central din lumea celtică (Moscalu 1977,p.337).

Scuturile ovale folosite de geto-daci, aşa cum le ştim din reprezentările Columnei lui Traian, erau folosite atât de pedestraşi, cât şi de călăreti. El apăra corpul ostaşului de la umăr până la partea de jos a genunchilor, permiţând ostaşilor să-şi apere părţile cele mai importante ale corpului. Totodată, aceste scuturi erau destul de uşoare în comparaţie cu cele folosite de infanteria grea romană, fiind uşor de manevrat. Pe lângă faptul că ele erau confecţionate din lemn şi aveau *umbo* ce era prins de lemn prin cuie, astfel unindu-se cu mânerul, ce se afla pe partea inferioară, iar pe marginile scutului era bătută o plăcuţă metalică. Nu este exclus ca geto-dacii, pe lângă astfel de scuturi, să fi folosit şi scuturi fără *umbo* metalic.

Scuturile ovale încep să se impună în sec. IV a.Chr., fiind preluate de romani de la gali (Déchelette I, fig. 297; II, fig. 493, 496). În anul 279 a.Chr. celţii pătrund în Peninsula Balcanică şi Asia Mică, iar odată cu ei scutul oval cu *umbo* central va apărea în Grecia de Nord, Macedonia şi se răspândeste în Tracia (Sokoloskii 1955,p.23), fiind preluat tot acum, probabil, şi de geto-daci.

Acest tip de scut devine dominant începând cu sec. II - I a. Chr., dar se impune şi mai mult în primele secole p.Chr. În Bospor acest tip de scut este cunoscut, cu precădere, de pe reprezentările stelelor funerare, statuiete de teracotă şi monede (Zograf 1951, pl. LII, 17, 2, 3), majoritatea ilustrărilor datând din sec. I - II p. Chr. (Sokoloskii 1955, p.16).

Scuturile ovale folosite de geto-daci aveau o proporţie de 2:1, lungime-lăţime, iar înălţimea scuturilor era de la pământ până mai sus de mijloc.

Modul de ţinere a scutului oval nu era ca şi la cel rotund, de tip grecesc. Dacă scutul rotund se ţinea astfel încât mâna stângă îndoită din cot se afla într-o pozitie orizontală la nivelul pieptului, atunci scutul oval se ţinea pe mâna lăsată aproape vertical. Scuturile ovale folosite de celţi, traci, geto-daci şi de romani, în special de trupele auxiliare, ne sugerează faptul că ele sunt mai apropiate de lupta corp la corp.

Scutul oval corespundea formei corpului ostaşului, astfel, apărându-l mai bine decât scutul rotund. În luptă, aşa cum reiese şi de pe Columnă, scutul oval se ţinea un pic înclinat sub unghi. Cert este că scutul era la geto-daci pricipala lor armă defensivă în ajunul războaielor daco-romane.

O altă piesă de apărare individuală este *armura*, reprezentată la geto-daci prin cămăşile de zale. Se pune problema până când au folosit geto-dacii armura.

Toate popoarele din jur, printre care se numără sciţii, celţii, sarmaţii, grecii şi romanii, au folosit mai mult sau mai puţin această piesă de echipament militar, care acoperea şi proteja corpul ostaşului de loviturile directe ale armelor ofensive. Meritul ei consta în a proteja corpul, fiind foarte utilă în special arcaşilor şi călăreţilor, dar şi celorlalţi luptători.

În literatura de specialitate dedicată armurilor se evidentiază existenţa mai multor tipuri.

Lorica squamata era confecţionată din solzi de bronz sau fier prinşi de o căptuşeală şi suprapuşi, partial, unul peste altul în forma solzilor de peşte.

Lorica segmentata era confecţionată din lamele metalice.

Diferenţa dintre *lorica squamata* şi *lorica segmentata* constă în faptul că lamelele celei din urmă sunt mult mai mari şi se suprapuneau parţial una peste alta. Totodată lamelele de la *lorica segmentata* au multe orificii prin care treceau curele sau sârmă pentru a le uni în rânduri orizontale şi verticale. Fiecare dintre cele două tipuri de armură prezentau avantaje şi dezavantaje. Astfel, *lorica squamata* asigura o apărare foarte bună a corpului, fiind elastică, dar şi foarte grea. În schimb, *lorica segmentata* era destul de uşoară şi trainică, protejând foarte bine corpul ostaşului.

Un alt tip de armură folosit în lumea antică, în special de către romani, era *cuirasa,* care era turnată pentru anumite părti ale corpului (piept şi spate), ce se mulează pe corp.

Următorul tip de armură este reprezentat de cămăşile de zale, larg folosite în antichitate. În literatura de specialitate sunt numite *lorica hamata,* fiind confecţionate din inele metalice. Cămaşa de zale a cunoscut o largă răspândire la multe populaţii începând cu sec. II -I a. Chr., dar a apărut mult mai timpuriu. Cele mai vechi fragmente de cămăşi de zale provin din două zone diferite ale Europei. Nişte fragmente din Gallia, datate în sec. IV a. Chr. (Feugere 1993,p.89), altele de la Vasiurin (Peninsula Taman), datate în sec. IV-III a.Chr. (Cernenko 1968, p.55). A.M.Hazanov este de părere că zalele de la Vasiurin sunt de influenţă sudică (Hazanov 1971, p.60).

Cea mai veche cămaşă de zale din spatiul carpato-danubian este cea descoperită în cimitirul celtic de la Ciumeşti (Rusu 1969, p.276, 289).

Cert este că izvoarele antice relatează că acest tip de armură a fost inventat şi folosit mai întâi de celţi (Varro, V, 24,16), ceea ce face mai plauzibilă ipoteza preluării cămăşilor de zale de către geto-daci de la celţi, cu care au intrat în contact încă din sec. IV a. Chr., dar nu poate fi trecută cu vederea nici eventualitatea adoptării ei prin intermediul unei filiere sudice sau estice (Vulpe 1976, p.212; Crişan 1993, p.180; Feugere 1993, p.89; Russel-Robinson 1975, p.74sqq). Indiferent de cine a fost inventată şi prin ce filieră a ajuns la geto-daci, cămaşa de zale a fost folosită de către aceştia. Întrebarea este până când geto-dacii au folosit cămaşa de zale.

Faţă de celelalte armuri, cămaşa de zale era eficace, protejând foarte bine luptătorul, fără a crea incomodităţi în timpul luptelor, fiind maleabilă şi mai uşoară decât alte tipuri de armură. Singurul inconvenient era că o astfel de armură necesita foarte

multă muncă (Rosetti 1969, p.92sq; Vulpe-Căpitanu 1971;p.155-164; Waurick 1979; p.322-330).

În lumea geto-dacică majoritatea cămăşilor de zale au fost descoperite, cu precădere, în mormintele ce se datează în perioada sec. I a.Chr. Astfel, cămăşi de zale, întregi sau fragmentare, au fost descoperite în mormintele tumulare geto-dacice de la Cugir (Crişan 1980,p.81-87), Poiana (Gorj) (Vulpe 1976, p.208), Popeşti, trei exemplare (Vulpe 1976, p.193-215, fig 15/1, 17, 18) şi Radovanu (Vulpe 1976, 208), toate datate în sec. I a.Chr. La aceste exemplare se adaugă câteva descoperiri din mormintele plane de la Răcătău (Vulpe - Căpitanu 1971,p.155-161, fig. 4/3), Cetăţeni (Rosetti 1969,p.92sq) şi Zemplin (Budinsky-Kricka, Lamiova-Schmiedlova 1990, p.285sq).

Numărul mare de descoperiri de zale pe teritoriul geto-dacilor indică, încă odată în plus, că cel puţin în perioada sec. II - I a.Chr. cămăşile de zale au fost folosite la geto-daci cu precădere de aristocraţie.

Pe lângă fragmentele de cămăşi de zale au fost descoperite fragmente de *lorica squamata*. Acestea sunt realizate din plăcuţe de bronz sau fier, suprapuse în forma solzilor de peşte, cu perforaţii în partea superioară, prin care se trecea sârma ce le prindea de pieptarul de piele. Dintre vecinii geto-dacilor, care au folosit armura din solzi, sunt sciţii (Cernenko 1968,p.6-56; Meliukova 1964,p.69-74), sarmaţii (Hazanov 1971, p.52-62) şi romanii, la care acest tip de *lorica* se folosea începând cu sec. I p. Chr. şi a dispărut din dotarea trupelor auxiliare de cavalerie către mijlocul sec. III p.Chr. (Cagnat-Chapot 1930, p.317, fig. 528/1; Coussin 1926, p.456sqq, 512-sqq; Rusell-Robinson 1975, p.104sqq; Tudor 1976,p.151 sq). Pe teritoriul Daciei preromane avem descoperiri de solzi de armură (*lorica squamata*) în inventarul mormântului 1, tumulul I de la Răcătău (*Fig. 3/1,2,6*), ce aparţine unui aristocrat geto-dac, şi se datează în sec. I p. Chr. (Căpitanu 1986, p.119; Beldiman 1989,p.128, fig 2/1-2, fig. 3/1). Trebuie remarcat că plăcuţele de armură (*lorica squamata*) din acest mormânt sunt asociate cu fragmente de zale (Căpitanu 1986, p.119), lucru ce sugerează (după părerea lui A. Rustoiu), utilizarea acestora cel puţin până la începutul sec. I p. Chr. (Rustoiu 1994, p.34sq). Solzii din mormântul de la Răcătău sunt lucraţi din bronz, având o nervură mediană (*Fig. 3/1,2*), iar în partea superioară câte două orificii circulare, ce slujeau pentru asamblat. Tot la Răcătău au fost descoperite, în aşezarea geto-dacică din punctul "Cetăţuia", plăcuţe de *lorica* din bronz, două din plăcuţe având nervură mediană, la fel ca cele din mormântul 1 T_1 (*Fig. 3/3,5,6*). Un solz identic cu cei de la Răcătău, cu nervură verticală, a fost descoperit în fortificaţia geto-dacică din Şimleul-Silvaniei (*Fig.3/8*) (Pop-Bejenaru 1995, pl. 14).

Trebuie menţionat că solzii cu nervură mediană proveniţi de la Răcătău şi Şimleul-Silvaniei sunt identici cu cei din lumea sarmată (Hazanov 1971,p.59-62, pl. XXX, 1, 2, 9, 10; Bârcă 1994, p.55-67, fig. 1 /2, 3, 8). Faptul că solzii din mormântul de la Răcătău au fost descoperiţi în combinaţie cu zale indică, încă odată în plus, contactele strânse ale geto-dacilor cu sarmaţii, care foloseau în această perioadă armurile combinate dintre solzi şi zale (Hazanov 1971, p.59-62, pl. XXX, 1, 2, 9, 10; Bârcă 1994,p.55-67, fig. 1 /2, 3, 8).

Descoperirile de la Răcătău indică prezenţa sarmaţilor în zonă în această perioadă (Bichir 1993, p.135-169) şi posibilitatea achiziţionării acestei platoşe de la sarmaţi de către un aristocrat geto-dac. Totodată, există posibilitatea ca această platoşă să fie o parte din armamentul de trofeu, în eventualitatea că între aceştia au avut loc confruntări. O cantitate mare de solzi de armură cu nervură, identici cu cei din lumea

sarmată şi cei de la Răcătău şi Şimleul-Silvaniei, au fost descoperiţi în Bulgaria, în mormântul 2 din tumulul Roşova Dragana din necropola de la Ceatalc (Buiukliev 1995, p.37-46, fig. 4/1-21. Pe lângă fragmentele de armură din solzi a mai fost descoperită o cămaşă de zale fragmentară, un coif-mască, două *umbo*-uri de scut din bronz şi fragmente de la două spade de tip sarmatic (Buiukliev 1995, p.37-46, fig. 4/1- 2). Plăcuţe de armură au mai fost descoperite în aşezarea fortificată din punctul *Grad* de la Divici, în partea superioară a nivelului II (de distrugere) (Gumă, Luca, Săcărin 1989, p.211, 215, 238, pl. XXII/1; Beldiman 1989, p.129, fig 4/1-2) şi care, mai degrabă, sunt de la armura unui soldat roman, ţinând cont de nivelul în care a fost găsit şi de multitudinea pieselor de echipament roman. În ceea ce priveşte plăcuţa de la Sânsimion (jud.Harghita), publicată de C.Beldiman ca fiind plăcuţa de cuirasă, putem spune cu certitudine că nu este de la o platoşă, ci este, mai degrabă, o piesă de harnaşament.

În ceea ce priveşte descoperirile de armuri în fortificaţiile dacice, cu excepţia celor de la Răcătău, până la ora actuală nu s-au făcut descoperiri. Nici pe Columna lui Traian şi nici pe monumentul de la Adamclisi geto-dacii nu apar nicăieri reprezentaţi cu armură, dar printre trofeele ridicate de romani în urma războaielor din anii 101-102 şi 105-106 p.Chr. se află astfel de arme, deşi ele, mai degrabă, trebuie puse pe seama sarmaţilor-roxolani. Columna lui Traian constituie un izvor preţios, dar care nu poate înlocui relatările pierdute ale autorilor antici. Ea este, în primul rând, un monument artistic şi nu unul istoric. Totodată, este un act de propagandă pentru Imperiu, pentru împărat şi pentru armata romană. Reliefurile Columnei sunt, cel mai probabil, o ilustrare a *Comentariilor* lui Traian. Columna traianică este un monument artistic, iar cei care au sculptat-o au folosit procedee artistice (stilizarea, schematizarea, idealizarea). Astfel, scenele nu pot fi interpretate *ad litteram*, adevărul de multe ori fiind denaturat. Dar, în ceea ce priveşte armamentul şi îmbrăcămintea geto-dacilor, se pare că acestea au fost redate fidel, sculptorii văzând la Roma prizonieri daci. De altfel, ţinem să precizăm că şi pe metopele monumentului triumfal de la Adamclisi armamentul este redat real. Explicaţia acestei situaţii este foarte greu de dat, ea fiind legată de mai multe schimbări, argumente fiind destule, atât pentru folosirea armurii, cât şi împotriva existenţei ei la geto-daci în sec. I - începutul sec. II p. Chr.

O explicaţie a acestui fenomen poate fi legată de schimbările intervenite în religia geto-dacilor, dar şi de modificarea regulilor de constituire a inventarelor funerare, aşa cum crede M. Babeş (Babeş 1988, p.3-32). Altă explicaţie poate fi modificarea tehnicii şi tacticii de luptă, dar şi a comportării luptătorului, legată şi ea de schimbările din religie.

Certă este lipsa acestei piese din descoperirile arheologice, la care se adaugă sărăcia izvoarelor antice privind această armă. Excepţie face informaţia lui Dion Chrisostomus, care vorbeşte de platoşe la daci. Însă informaţia acestuia nu este plauzibilă întrucât el a scris din auzite şi nu din ceea ce a văzut. Acest fapt nu permite, încă, susţinerea ipotezei potrivit căreia geto-dacii au folosit armura la războaiele daco-romane. Doar descoperirile arheologice sunt în măsură să clarifice această problemă.

Pe lângă fragmentele de armură au fost descoperite şi coifuri, iar în unele cazuri părţi ale acestora. Pe teritoriul Daciei preromane coifurile nu sunt numeroase, în comparaţie cu alte categorii de arme atât ofensive, cât şi defensive. Trebuie remarcat faptul că toate coifurile ce au fost descoperite în Dacia preromană provin din morminte ce sunt de incineraţie, fapt ce a dus ca ele să fie fragmentare, împiedicând astfel reconstituirea lor. În patru cazuri au fost descoperite fragmente de coifuri lucrate din

foaie de bronz. Astfel, la Piscul Crăsani (Vulpe 1976, p.193-203, fig. 13), într-un mormânt tumular, a fost descoperit un fragment de obrăzar decorat, care se datează în sec. I a. Chr. Tot fragmentar este şi coiful din mormântul tumular de la Poiana (Vulpe 1976, p.208), jud. Gorj, descoperit împreună cu o cămaşă de zale din fier. În schimb, la Popeşti (Vulpe 1976, p.201 sqq, fig. 12, 17), jud. Giurgiu, în mormântul tumular nr. 4, a fost descoperit un coif din bronz alături de o cămaşă de zale din fier, un *umbo* de scut, o sabie lungă de tip La Tène, un pumnal curb *sica*, vârfuri de lănci şi piese de harnaşament. Acest mormânt se datează la sfârsitul sec. II a. Chr. şi pe parcursul sec. I a.Chr. În necropola de la Zimnicea, într-un mormânt plan de incineraţie, a fost descoperit un fragment de coif din bronz ce se datează la sfârşitul sec. I a. Chr. (Alexandrescu 1980, 26, 55, fig. 66/3). Un alt exemplar, dar din fier, provine de la Cugir (Crişan 1980, p.80sqq; 1986, p.78-120; 1993, I, p.123), din tumulul 2 (fig.4/2) şi a fost descoperit alături de o sabie lungă de tip La Tène, un vârf de lance, un pumnal curb *sica* şi o cămaşă de zale, la care se adaugă piesele de harnaşament şi de car şi o *situla* de bronz italic de tip Eggers 20, care determină datarea mormântului în sec. I a.Chr. Descoperirile de fragmente de coifuri ne indică folosirea acestora de către daci cel puţin până la sfârşitul sec. I a.Chr., ele fiind purtate în special de aristocraţi, ce îi distingea de ceilalţi luptători, fapt întâlnit şi la alte populaţii barbare din această perioadă (Tacitus VI, 1). Coifurile descoperite în lumea geto-dacică au forme specifice şi nu pot fi încadrate în nici unul din tipurile cunoscute în spaţiul celorlalte civilizaţii contemporane din zonele învecinate (Gumă 1991,p.102). Coifurile daco-getice din bronz constituie, după părerea lui A. Rustoiu, artefacte specifice zonei dunărene a Daciei şi îşi au originea în coifurile greceşti din sec. IV-III a.Chr. (Rustoiu 1996, p.150). În ceea ce priveşte coiful de la Cugir, el reprezintă, în opinia aceluiaşi cercetător, o piesă locală realizată, probabil, după un prototip nord-italic (Rustoiu 1996, p.150; Rustoiu 1994, p.34). Cert este că aceste coifuri constituie ultimul orizont de coifuri din Dacia preromană, ele dispărând complet în sec. I p. Chr. (Gumă 1991, p.102; Rustoiu 1994, p.34). Acest fapt rezultă atât din lipsa coifurilor din descoperirile arheologice, cât şi de pe reprezentările de pe Columna lui Traian. Astfel, atât problema armurilor, cât şi a coifurilor poate fi consemnată ca atare, explicaţia acestui fenomen rămânând deocamdată în domeniul ipotezelor.

BIBLIOGRAFIE/ABREVIERI

Alexandrescu 1980 = A.D.ALEXANDRESCU, *La necropole gète de Zimnicea*, Dacia N.S., XXIV, p. 19-126.

Babeş 1988 = M.BABEŞ, *Descoperirile funerare şi semnificaţia lor în contextul culturii geto-dacice clasice*, SCIVA, 39, 1988, 1, p.3-32.

Bârcă 1994 = V.BÂRCĂ, *Consideraţii privind armamentul, tipul de trupe şi tactica militară la sarmaţi*, ActaMN, 31,1994. p.55sqq.

Beldiman 1989 = C. BELDIMAN, *Plăcuţe de cuirasă (lorica squamata) din Dacia preromană*, Carpica, XX, 1989, p. 125sqq.

Bichir 1993 = Gh. BICHIR, *Date noi cu privire la pătrunderea sarmaţilor pe teritoriul geto-dacic*, SCIVA, 44,1993, 2, p. 135sqq.

Budinsky-Kricka, Lamiová-Schmiedlova1990=V.BUDINSKY-KRICKA,M.LAMIOVÁ-CHMIEDLOVA, *A Late 1st Century B.C.-2nd Century .D.Cemetery at Zemplin*, SlovArch., 38, 1990, 2, p. 245sqq.

Buiukliev 1995 = Hr. BUIUKLIEV, *K voproso o frakiisko-sarmatskih otnoşenijah v I - nacale II veka n.e.*, SA, 1995, I, p. 37sqq.

Cagnat-Chapot 1930 = R. CAGNAT, V.CHAPOT, *Manuel d'archéologie romaine*, II, Paris, 1930.

Căpitanu 1986 = V. CĂPITANU, *Raport privind cercetările arheologice de la Răcătău, jud. Bacău*, MCA, Vaslui, Bucureşti, 1986, p.109sqq.

Cernenko 1968 = E.V. CERNENKO, *Skifskii dospeh*, Kiev, 1968.

Cichorius 1896 = C. CIHORIUS, *Die Reliefs der Traianssaule*, l, Berlin, 1896.

Coussin 1926 = P.COUSSIN, *Les armes romains*, Paris, 1926.

Crişan 1980 = I.H. CRIŞAN, *Necropola dacică de la Cugir*, Apulum, XVIII, 1980, p.81sqq.

Crişan 1986 = I. H. CRIŞAN, *Spiritualitatea geto-dacilor*, Bucureşti, 1986.

Crişan 1993 = I. H. CRIŞAN, *Civilizaţia geto-dacilor*, vol.I, Bucureşti, 1993.

Daicoviciu 1954 =C.DAICOVICIU, *Cetatea dacică de la Piatra Roşie*, Bucureşti, 1954.

Déchelette 1924 = J. DÉCHELETTE, *Manuel d'archéologie préhistorique, celtique et gallo-romaine*, Paris,1924.

Feugere 1993 = M. FEUGERE, *Les armes des Romains de la Republique à l'Antiquite tardive*, Paris, 1993.

Glodariu-laroslavschi 1979= I.GLODARIU, E. LAROSLAVSCHI, *Civilizaţia fierului la daci (sec. II î.e.n. - I e.n.)*, Cluj-Napoca, 1979.

Glodariu-Moga 1989 = I. GLODARIU, V.MOGA, *Cetatea dacică de la Căpâlna*, Bucureşti, 1989.

Gumă-Luca-Săcărin 1989= M. GUMĂ, A.S. LUCA, C. SĂCĂRIN, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice efectuate în cetatea dacică de la Divici între anii 1985-1987*, Banatica, 9, 1987 (1989), p.211 sqq.

Gumă 1991 = M. GUMĂ, *Câteva precizări asupra unor tipuri de coifuri de la sfârşitul primei epoci a fierului şi începutul celei de-a doua descoperite în sud-vestul României*,Thraco-Dacica,1-2, XII, 1991, p.85sqq.

Hazanov 1971 = A.M. HAZANOV, *Ocerki voennogo dela sarmatov, Moskva*, 1971.

Lupu 1989 = N. LUPU, TILIŞCA, A*şezările arheologice de pe Cătinaş, Bucureşti*, 1989.

Meliukova 1964 = A. I. MELIUKOVA, *Voorujenie skifov*, Moskva, 1964.

Moscalu 1977 = E. MOSCALU, *Sur les rites funeraires des Gèto-Daces de la plaine du Danube,* Dacia N.S., XXI,1977, p. 329sqq.

Nicolaescu-Plopşor 1945-1947 = C.S. NICOLAESCU-PLOPşOR, *Antiquitès celtiques en Oltenie*, Dacia, XI-XII,1945-1947, p.17sqq.

Pop-Bejenaru 1995 = H. POP, I. BEJENARU, Pliantul expoziţiei *Traci şi daci la Şimleul Silvaniei*, Zalău,1995.

Russel-Robinson 1975 = A. RUSSEL-ROBINSON, *The Armour of Imperial Rome*, London, 1975.

Rosetti 1969 = D.V. ROSETTI, *Magazin istoric*, 11, 1969, p.92 sqq.

Rustoiu 1994 =A. RUSTOIU, *Observaţii privind înmormântările tumulare din Dacia preromană (sec. I î.e.n. - I e.n.),* Studii de istoria Transilvaniei, Cluj, 1994, p.33sqq.

Rustoiu 1996 = A.RUSTOIU, *Metalurgia bronzului la daci (sec. ll î.e.n.-Ie.n.)*, Bucureşti, 1996.

Rusu 1969 = M. RUSU, *Das keltische Fürtsengrabn von Ciumeşti în Rumänien*, BRGKR, 50, 1969, p. 267sqq.

Sîrbu 1994 = V.SÎRBU, *Morminte tumulare din zona carpato-dunăreană (sec I a. Chr. - I p. Chr.),* Istros, VII, 1994, p.123sqq.

Sokoloskii 1955 =N.I. SOKOLSKII, *O bosporskih scitah*, KSIIMK, 58, 1955, p.14sqq.

Tacitus =P.CORNELIUS TACITUS, *Germania, Opere*, Bucureşti 1958.

Tudor 1976 = D.TUDOR, *Arheologia romană,* Bucureşti, 1976.

Vulpe 1976 = Al.VULPE, *La necrople tumulaire gète de Popeşti*, Thraco-Dacica, I, 1976, p.193sqq.

Vulpe-Căpitanu 1971 = Al.VULPE, V.CĂPITANU, *Une tombe isolée de l'époque Latène a Răcătău*, Apulum, IX, 1971, p. 155sqq.

Varro = M.TERRENTIUS VARRO, *De lingua latina,* Budapesta, 1978.

Zira 1971 a = Vl.ZIRA, *Beitrage zur Kenntnis des keltischen Latène în Rumänien,* Dacia N.S., XV, 1971, p.171 sqq.

Zira 1971 b = Vl. ZIRA, *Stand der Forschung der keltischen Spätlatène in Rumänien*, ArchRozh., vol.XXIII, 1971, 5, p. 529sqq.

Zograf 1951 =A.N.ZOGRAF, *Anticnie monety,* Moscova, 1951.

Waurick 1979 = G. WAURICK, *Die Schutzwaffen în numidischen Grab von Es Soumâa, Die Numider*, Bonn, 1979.

Wozniak 1974 = Z. WOZNIAK, *Wschodnie progranicze Kultury Latenskiej*, Wroclaw - Warsawa - Krakow-Gdansk, 1974.

Wozniak 1976 =Z.WOZNIAK, *Die östlichen Randzom der Latènekultur*, Germania, 54, 1976, p. 382sqq.

L'ÉQUIPEMENT ET L'ARMEMENT DÉFENSIF DES GÉTO-DACES PEU AVANT LES GUERRES DACO-ROMAINES

Résumé

Pareils aux autres peuples antiques, les Géto-Daces ont eux-aussi utilisé l'équipement et l'armement défensif. L'une des armes défensives que les Géto-Daces utilisaient, a été le bouclier, bien connu d'après les représentations sur la Colonne de Trajan.

Ce qui s'est conservé jusqu'à notre époque, c'est seulement la partie centrale du bouclier, en fer, appelée *umbo,* comme dans les découvertes de Luncani-Piatra Roşie, Cetăţeni, Cugir, Lăceni, Popeşti, Zemplin, Grădiştea Muncelului, Tilişca et Căpâlna. Il y a de telles analogies de *umbo,* autant dans le milieu celtique que chez les Thraces nord-danubiens.

D'après les représentations sur la Colonne de Trajan, nous savons que la forme des boucliers utilisés par les Géto-Daces était ovale;le rapport entre la longueur et la largeur était 2:1, tandis que la hauteur des boucliers était depuis la terre jusqu'à la taille (même plus haut) et s'adaptait au corps du soldat de sorte qu'il le défendait mieux que le bouclier rond.

L'armure est représentée chez les Géto-Daces par les cottes de mailles, plus répandues parmi plusieurs populations à partir des IIe -I^{e} siècles av.J.C.

La cotte de mailles découverte dans le cimetière celtique de Ciumeşti est la plus ancienne de l'espace carpato-danubien. La plupart des cottes de mailles découvertes dans le monde géto-dace proviennent de tombes tumulaires du Ier s.av.J.C. comme à Cugir, Poiana, Popeşti et Radovanu, auxquelles s'ajoutent celles de Răcătău, Cetăţeni et Zemplin.

On a trouvé des fragments de *lorica squamata* à Răcătău, tombe I, tumulus I, et dans l'établissement du lieu dit "Cetăţuia", de même que dans la fortification géto-dace de Şimleul Silvaniei. Il faut mentionner que les écailles à nervure médiane trouvées à Răcătău et Şimleul Silvaniei sont identiques à celles du monde sarmatique.

Les Géto-Daces ne sont nulle part représentés en armure, ni sur la Colonne de Trajan, ni même sur le monument d'Adamclisi, bien qu'il y ait de telles pièces emportées par les Romains à la suite des guerres de 101-102 et 105-106 après J.C. qui devraient plutôt être mises au compte des Sarmates-Ruxolans.

On pourrait expliquer ce phénomène soit par les changements dans la religion des Géto-daces et dans les règles de constituer le mobilier funéraire, soit par les modifications dans la conduite du combattant.

Outre les fragments d'armure, on a trouvé aussi des casques, ou seulement des parties de casque, comme, par exemple, à Piscul Crăsani, Poiana, Popeşti, Zimnicea et Cugir. Ces découvertes témoignent du fait que les Daces les avaient utilisés, jusqu'à la

fin du Ier s.av. J.C., au moins. Ce qui est sûr, c'est le fait que ces casques représentent la dernière étape de casques dans la Dacie préromaine, car ils disparaissent complètement au Ier s. après J.C., ne se trouvant ni dans les découvertes archéologiques, ni dans les représentations sur la Colonne de Trajan. Il ne reste, à nous, que de poser la question des armures et des casques telle quelle et de laisser pour le moment l'explication de ce phénomène dans le domaine des hypothèses.

Ilustraţie

Fig.1- *Umbo*-uri de scut de la Lăceni (nr.1 după E. Moscalu), de la Căpâlna (nr.2 după I. Glodariu, V.Moga), de la Popeşti (nr.3 după AI.Vulpe) şi Luncani-Piatra Roşie (nr.4 după I. Glodariu, E. Iaroslavschi).
Fig.2 - *Umbo*-uri de scut de la Tilişca (nr.1-2 după N.Lupu).
Fig.3 - Solzi de armură din mormântul de aristocrat geto-dac (nr.1, 2, 6) şi din aşezarea de la Răcătău (nr.3, 6 după C.Beldiman) şi din aşezarea fortificată de la Şimleul-Silvaniei (nr.8 după H.Pop).
Fig.4 - Reconstituirea scutului din mormântul tumular nr. II de la Cugir şi coiful de la Cugir (după I.H.Crişan).

Illustration

Fig.I. *Umbos* de bouclier de Lăceni (no. 1 d'après E.Moscalu), de Căpâlna (no.2 d'après I.Glodariu, V.Moga), de Popeşti (no.3 d'après Al.Vulpe) et Luncani Piatra Roşie (no.4 d'après I.Glodariu, E.Iaroslavschi).
Fig.2 *Umbos* de bouclier de Tilişca (no.1-2 d'après N.Lupu)
Fig.3. Ecailles d'armure dans la tombe d'un aristocrate géto-dace (no.1,2,6) et dans l'établissement de Răcătău (no.3, 6 d'après C.Beldiman) et dans l'établissement fortifié de Şimleul Silvaniei (no.8 d'après H.Pop).
Fig.4. Reconstitution du bouclier trouvé dans la tombe tumulaire no.II de Cugir et le casque de Cugir (d'aprés I.H.Crişan).

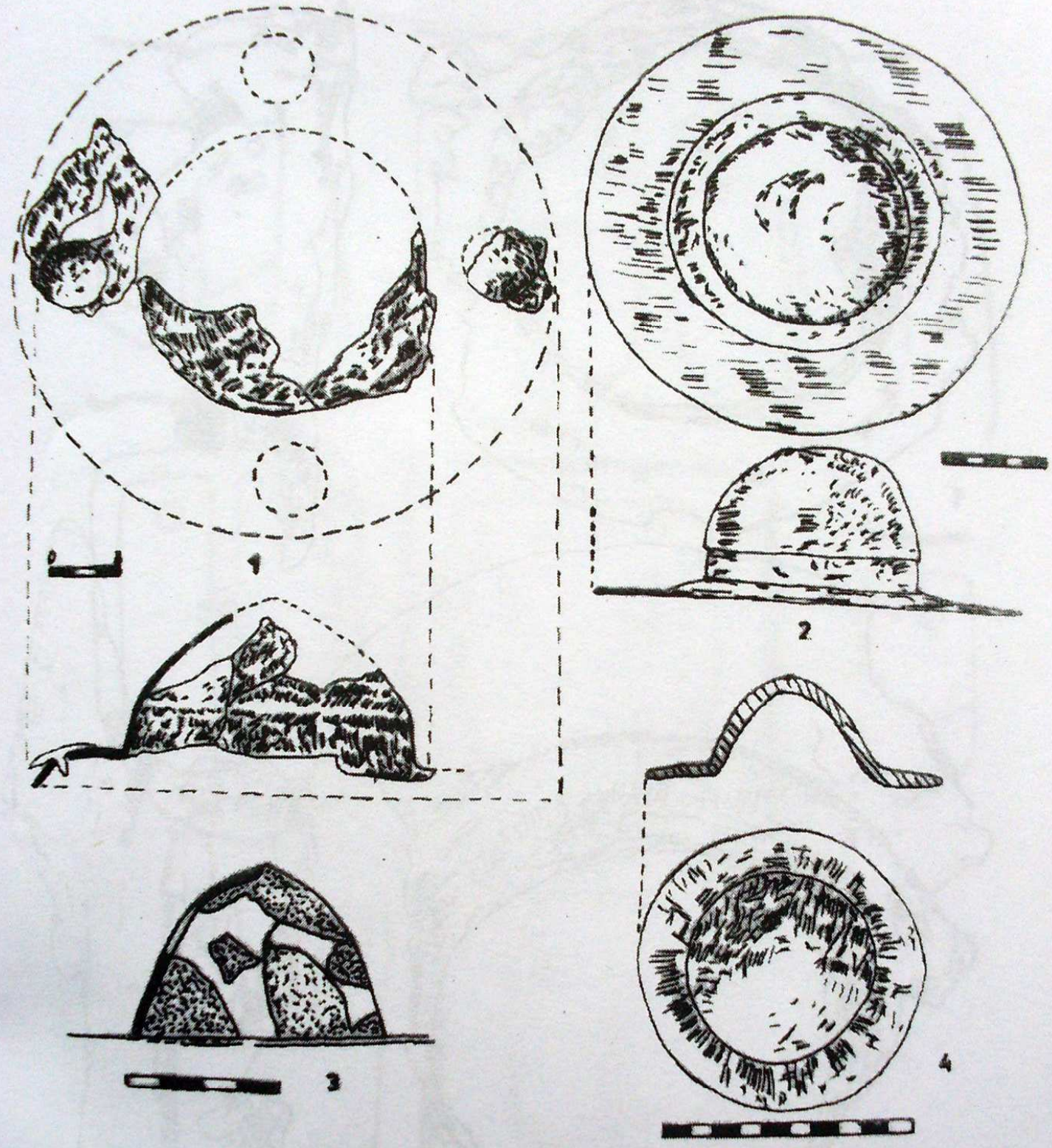

Fig.1. *Umbo*-uri de scut de la Lăceni (nr.1 după E.Moscalu), de la Căpâlna (nr.2 după I. Glodariu, V. Moga), de la Popeşti (nr.3 după Al.Vulpe) şi Luncani-Piatra Roşie (nr.4 după I. Glodariu, E. Iaroslavschi).

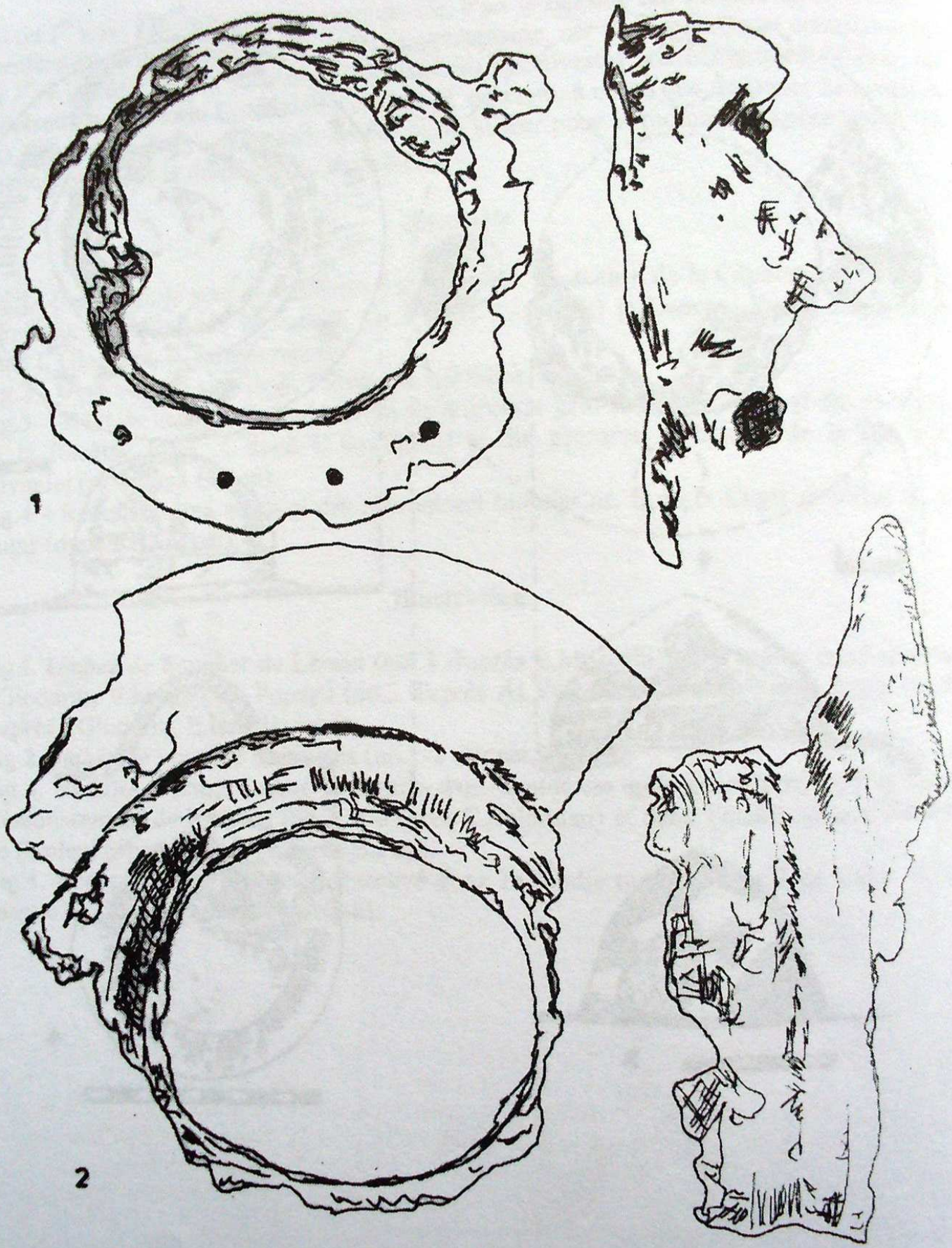

Fig. 2. *Umbo*-uri de scut de la Tilișca (nr. 1-2 după N. Lupu).

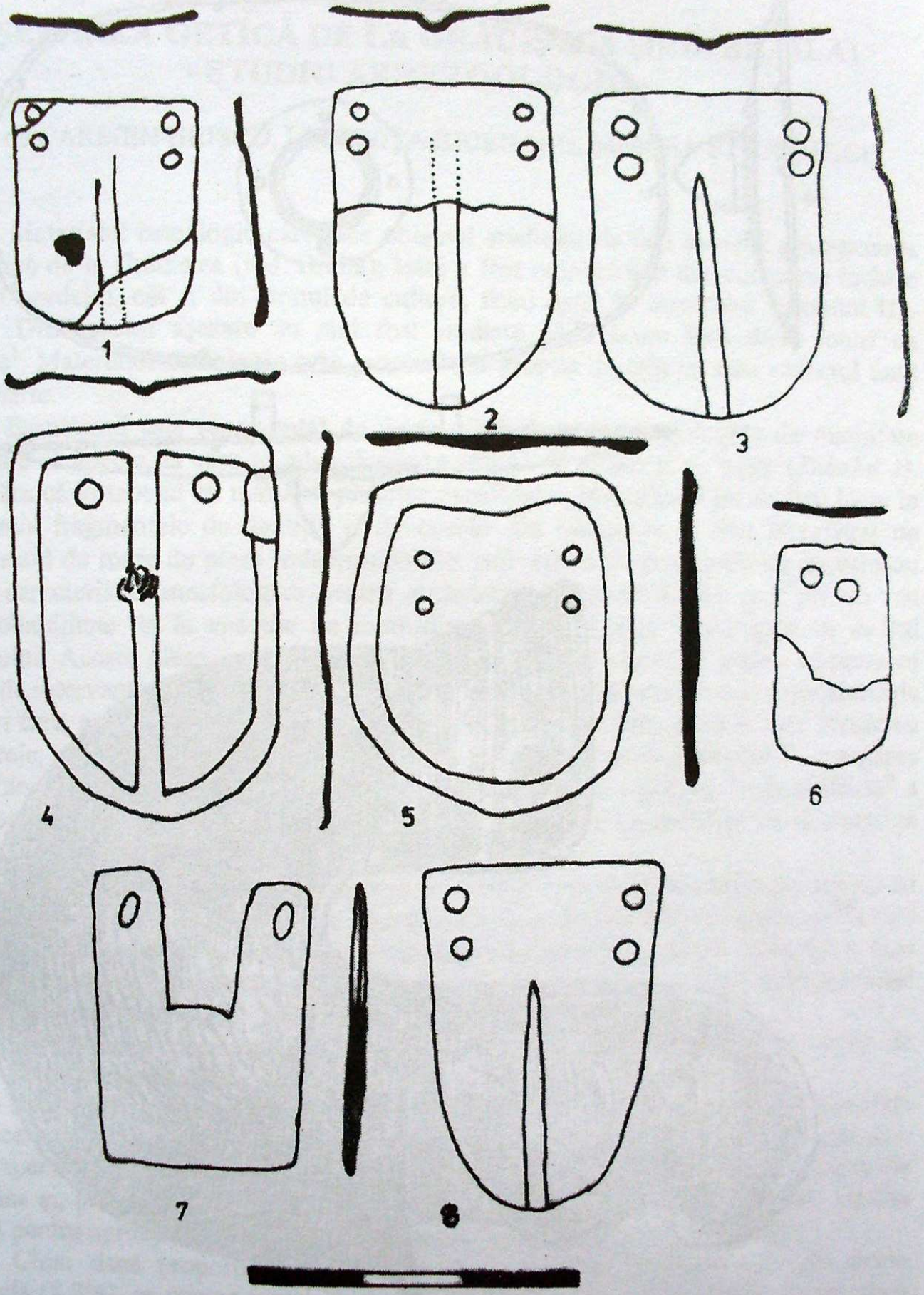

Fig. 3. Solzi de armură din mormântul de arisocrat geto-dac (nr. 1,2,6), din aşezarea de la Răcătău (nr. 3, 6 după C. Beldiman) şi din aşezarea fortificată de la Şimleul-Silvaniei (nr.8 după H. Pop).

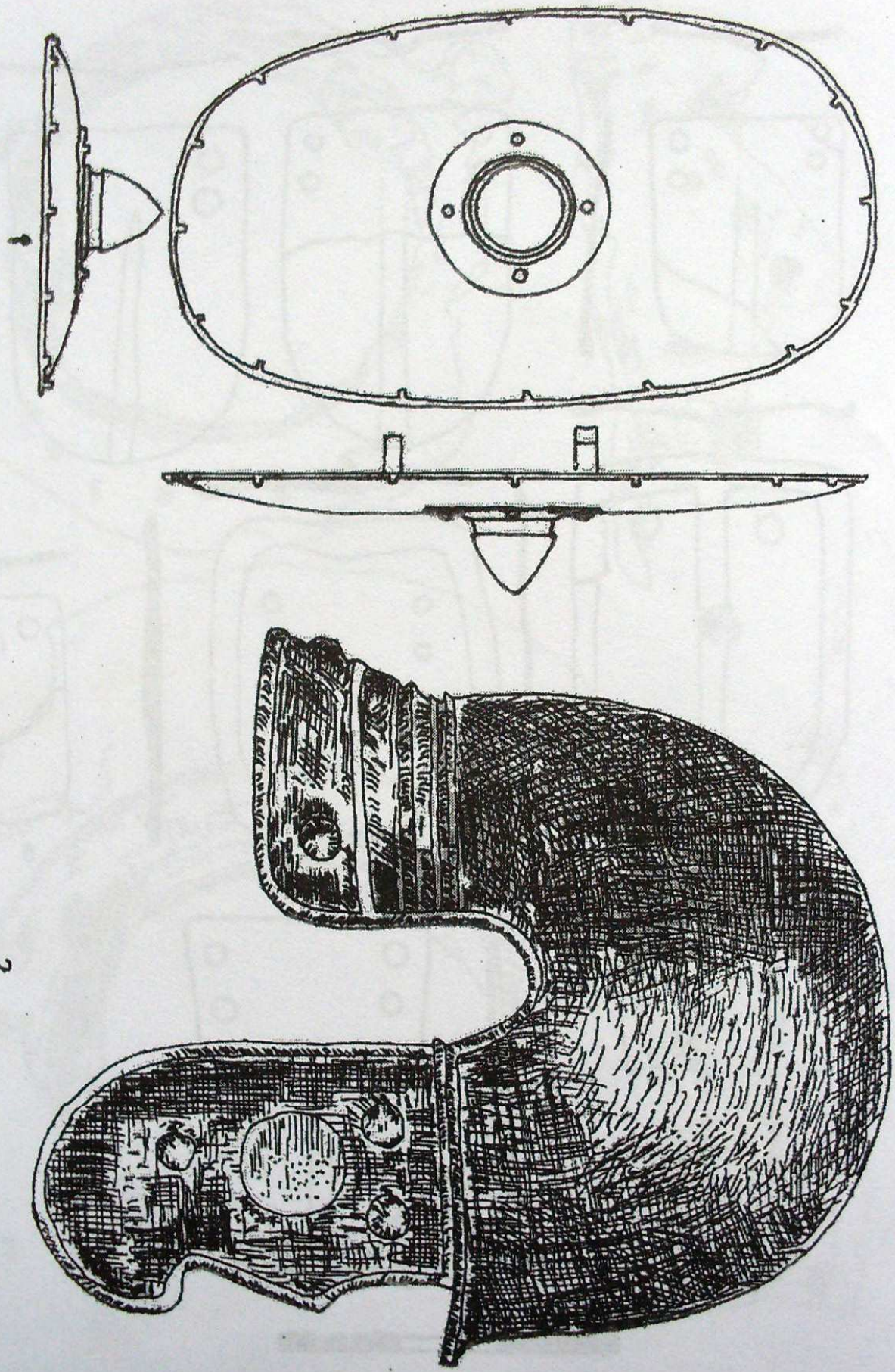

Fig. 4. Reconstituirea scutului din mormântul tumular nr. 11 de la Cugir şi coiful de la Cugir (după I.H.Crişan).